

توانمندی و توسعه تسلیحات بیولوژیک عراق

نویسنده: دکتر محمود تولایی*

چکیده

مقاله با بررسی استفاده از تکنولوژی سلاحهای بیولوژیک در جنگها شروع شده و گزارشی از وضعیت تسلیحات بیولوژیک کشورهای قدرتمند جهان و علل تحویل این جنگافزارها به عراق طی جنگ تحمیلی آن کشور به جمهوری اسلامی ایران ارائه نموده است. همچنین فرایند خلع سلاح بیولوژیکی عراق با استفاده از قطعنامه‌های شورای امنیت و کارشناسیهای عراق با استفاده از شگردهای حکومت بغداد مورد بحث قرار گرفته و در پایان، مراکز عمده توسعه برنامه‌های تسلیحات بیولوژیک عراق بیان و تحلیل شده است.

تاریخچه نبردهای گذشته بشر نشان می‌دهد که کشورهای متخاصم همواره کوشیده‌اند با دستیابی به تسلیحات جدیدتر بر توانمندی کشور رقیب قایق آیند. لذا به موازات پیشرفت دانش و تکنولوژی، تسلیحات نیز پیچیده‌تر شده است. همواره این رقابتهای بین کشورهای دارای علوم و تکنولوژی پیشرفته‌تر از پیچیدگی و سطح بالاتری برخوردار بوده است. سلاحهای بیولوژیک نیز از جمله تسلیحات کشتار جمعی است که به موازات توسعه تسلیحات شیمیایی و هسته‌ای از گسترش قابل توجهی برخوردار شده است؛ به عنوان مثال آمریکا، آلمان، انگلیس، فرانسه و ژاپن در فاصله بین دو جنگ جهانی اول و دوم، بودجه و انرژی زیادی را صرف تهیه و توسعه چنین تسلیحاتی کردند اما در جنگ جهانی دوم، ترس

* دکتر محمود تولایی عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین(ع) می‌باشند.

از رویارویی به مثل توسط حریف و عدم امکان محدود کردن عوارض ناشی از کاربرد این تسلیحات در خاک دشمن، مانع کاربرد عمده این تسلیحات شده اما همواره اینگونه عوامل به منظور کسب برتری نظامی در صحنه‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفته است. اگرچه عمده این کشورها، پروتکل ۱۹۲۵ ژنو در خصوص «منع کاربرد سلاحهای شیمیایی و بیولوژیکی» را امضا کردند، از آنجا که تحقیق، تولید و ذخیره این سلاحها صراحتاً منع نشده بود، بسیاری از کشورهای قدرتمند صنعتی عضو پروتکل، برنامه‌های وسیعی را در مورد عوامل جنگهای بیولوژیک به اجرا درآوردند که پرداختن به مقوله تاریخچه توسعه تسلیحات بیولوژیک، نیازمند یک مقاله مستقل است که در آینده به آن خواهیم پرداخت.

در کنار توانمندیهای موجود، گزارشهای زیادی مبنی بر کاربرد این عوامل در سالهای اخیر توسط شوروی سابق در هند و چین و افغانستان و آمریکا و ... وجود دارد که بیانگر این است که هرگاه روشهای متعارف، قادر به تأمین منافع قدرتمندان نبوده است به اینگونه سلاحها متوسل شده‌اند. با پیدایش انقلاب اسلامی در منطقه و برهم خوردن تعادل سیاسی منطقه و از دست رفتن منابع بالقوه و عظیم کشور اسلامی ایران از دست استکبار، نبرد دیگری بین ملت مظلوم و ستم‌دیده ایران و استعمارگران غربی پیش آمد که در این نبرد، دشمن انواع روشها را آزمود و آنگاه که از روشهای سیاسی، تحریم و ... طرفی نبست، منطقه را دچار جنگی خانمانسوز ساخت. آن هنگام که جنگ ایران و عراق آغاز شد برژینسکی در ملاقاتی با صدام، متعهد شد که از هجوم سراسری ارتش عراق علیه ایران حمایت کند. (۱)

در راستای این تعهد، انواع تسلیحات متعارف و غیرمتعارف را در اختیار عراق قرار دادند بدان امید که عراق در این جنگ، پیروز، و نظام جمهوری اسلامی متزلزل شود و عناصر طرفدار غرب، مصادر امور کشور را به عهده گیرند.

دفاع جانانه مردم ما و پیروزیهای بی‌درپی رزم‌آوران ایرانی در سالهای آغازین جنگ سبب شد که اعتماد لازم برای پیروزی عراق بر ایران از سوی غرب، سلب شود و لذا سرعت انواع سلاحهای شیمیایی و کشتار جمعی را در اختیار عراق قرار دادند و از این بابت ضمن تأثیر غیرقابل انکار در سرنوشت جنگ، تلفات بیشماری را به دو ملت ایران و عراق تحمیل کردند و سرانجام به یاری خدا، جنگ بر عکس آنچه مورد انتظار دشمنان بود با عزت و سربلندی مردم ما به پایان رسید. در همان زمان رئیس‌جمهور اسبق فرانسه، میتران گفت که

«پیروزی ایران در این جنگ می‌تواند ثبات کلی جهان عرب و مدیترانه را برهم بزند»^(۲) و سفیر وقت انگلیس در سازمان ملل اعلام کرد:

«هیچ کس مایل به پیروز شدن ایران انقلابی - این برهم زنده وضع موجود در منطقه و زیرپاگذارنده حقوق و عرف بین‌المللی نیست»^(۳) و وزیر دفاع وقت آمریکامی‌گوید «اکنون ما با نوعی جنگ روبه‌رو هستیم که هدف آن از بین بردن امید ماست»^(۴).

به هر حال با پایان گرفتن جنگ، دشمنی‌ها وارد مرحله دیگری شد و ایجاد تنش بیشتر در روابط ایران با همسایگان به منظور عدم امکان اتحاد بین کشورهای منطقه، به گونه‌ای دیگر شدت گرفت و سرانجام، با احتمال اینکه انبار تسلیحاتی عظیم موجود عراق به دست حکومتی متمایل به ایران و یا مخالف آمریکا قرار گیرد، جنگ خلیج فارس را به راه انداختند و با استفاده از منابع عظیم اقتصادی و نیروی انسانی کشورهای منطقه، اهداف استکباری خویش را پیگیری کردند. سیاستمداران واشنگتن معتقدند: «برای حفظ موازنه‌ای ثابت در منطقه خلیج فارس، حضور یک قدرت خارجی ضروری است» و می‌گویند: در ۲۵ سال گذشته همواره نابرابری قدرت میان عراق و ایران وجود داشته و این نابرابری همواره به وسیله جنگ یا تهدید به جنگ حل شده و قدرت برتر بر آمده از این بحرانها، نه تنها چیرگی بر رقیب اصلی خود را دنبال کرده بلکه در میان دولتهای عضو شورای همکاری خلیج فارس نیز گسترش نفوذ خود را دنبال کرده است»^(۴) لذا برای حفظ منافع حیاتی خود در منطقه و برخورداری از منطقه استراتژیک خلیج فارس همیشه به دنبال بهانه‌هایی بوده‌اند.

با کمترین احساس نگرانی از کاربرد احتمالی تسلیحات کشتار جمعی موجود در عراق، علیه منافع آمریکا و اسرائیل با ایجاد جو روانی شدید، موضوع توانمندی عراق مورد توجه شورای امنیت سازمان ملل قرار گرفت و در تاریخ ۳ آوریل ۱۹۹۱، قطعنامه ۶۸۷ در خصوص خلع سلاح عراق صادر می‌شد که بر اساس آن می‌بایست عراق بپذیرد که سلاحهای کشتار جمعی آن تحت نظارت بازرسان از بین برده، و تأسیسات و تجهیزات مربوط به تحقیق، توسعه و ساخت این عوامل تغییر کاربرد داده شود. آمریکا با پذیرش مسئولیت اجرای بازرسی از این پس، پیوسته با اعزام گروههای بازرسی، سعی در شناسایی و نابودسازی توانمندیهای سلاحهای کشتار جمعی در این کشور کرده و با اعمال تحریمهای سیاسی، اقتصادی و تهدیدهای نظامی، سعی در اجرای قطعنامه و نابودسازی توان تسلیحاتی این

کشور می‌کند.

متقابلاً عراق در دفعات مختلف و با استدلال تهدید منافع و امنیت ملی از بازرسی برخی از اماکن خود جلوگیری، و بارها با سیاست فریب و عقب‌نشینی، ایام را سپری کرده است. عراق ابتدا داشتن هرگونه پایگاه و جایگاه تولید سلاحهای کشتار جمعی را انکار کرده اما در هر مرحله، بخشی از توانمندیها را افشا ساخت و با دستیابی بازرسان به اطلاعات افزونتر از طریق جاسوسی و ... موجب عقب‌نشینی و اعتراف عراق به داشتن چندین مرکز به منظور ساخت، تولید و ذخیره عوامل سلاحهای بیولوژیکی می‌شود که باستنادگزارشهای Unscome، روند کسب توانمندی تکنولوژیکی و چگونگی مشارکت ارگانها و سازمانهای مرتبط بررسی خواهد شد.

کمیته تدوین قوانین و مقررات صادرات مواد و تکنولوژی وابسته به سنای آمریکا^(۵) طی گزارشی از صادرات آمریکا در طول جنگ عراق با ایران، این نکته را خاطر نشان می‌سازد که: «در طول جنگ خلیج فارس، خطر واقعیت استفاده از مواد با کاربرد چندگانه، جدیتر معلوم شد. لذا این کمیته عهده‌دار تدوین مقررات ویژه‌ای برای کنترل این موارد گردید. چون مشخص شد که بسیاری از موادی که از آمریکا به عراق صادر شده، نقش اساسی در تولید سلاحهای کشتار جمعی توسط صدام حسین داشته است.

در ۲۷ سپتامبر ۱۹۹۲ گزارش دیگری مبنی بر استفاده از مواد شیمیایی، بیولوژیکی، هسته‌ای و تجهیزات موشکی که توسط آمریکا به عراق صادر شده بود در اختیار کمیته قرار می‌گیرد که بر اساس این گزارش، این مواد در برنامه‌های ساخت سلاحهای کشتار جمعی مورد استفاده قرار می‌گیرند. در این گزارش آمده است که بسیاری از این سلاحها، که از خود آمریکا و دیگر کشورها تهیه شده بوده است در طول جنگ خلیج فارس علیه خود ما (آمریکا) به کار گرفته شده است.

در ۳۰ ژوئن ۱۹۹۳ چند نفر از اعضای با تجربه کمیته نظامی، گواهی دادند که عوامل شیمیایی در طی جنگ خلیج فارس علیه آنها به کار گرفته شده است. گزارشهای دیگری نیز به دست آمده که از این عوامل به صورت mix استفاده شده و نشانه‌های آن نیز مشاهده شده است.

در ۲۹ جولای ۱۹۹۳ وزیر دفاع چک اعلام کرد که واحدهای رفع آلودگی آنها در زمان

توانمندی و توسعه تسلیحات بیولوژیک عراق _____ ۵

جنگ خلیج فارس، ماده سارین را در شمال عربستان سعودی شناسایی (detect)، و وجود تأسیسات ساخت بمب برای سلاح شیمیایی را مطرح کردند.

در آگوست ۱۹۹۳، کمیته سنا، تحقیقی را برای ارتباط بین سلاحهای ش.م.ه عراق و توسعه برنامه‌های آن با گزارش هزاران مورد بیماری بین سربازان در جنگ خلیج فارس به عمل آورد.

در سپتامبر ۱۹۹۳ در گزارشی به دیپارتمان دفاع اعلام می‌شود که هزاران نفر از سربازان به نوعی بیماری «که سندرم خلیج فارس نامیده شد» مبتلا هستند.

(Persian Gulf syndrome or Desert war syndrome)

بر اساس خبرهای دریافتی از طریق شبکه Promed در سال (۹۴/۹/) آسوشیتد پرس اقول سناتور ویلیام پری گزارش می‌دهد که در طول جنگ خلیج فارس عوامل BW به کار رفته‌اند. آژانس انرژی اتمی در گزارشی توضیح می‌دهد ۱۸-۱۰ نوع عامل مختلف که در تگزاس و فلوریدا و منطقه Boca Raton تولید شده بوده به صدام تحویل شده‌است. در همان زمان گزارش شد که عراق ۲۵ موشک حاوی ۱۱۰۰۰ پوند عوامل آنتراکس و بوتولینوم آماده دارد. در همین گزارش توضیح می‌دهد که رهاسازی تنها یک بمب ۲۲۰ پوندی اسپور آنتراکس از فراز واشنگتن DC می‌تواند موجب مرگ سه میلیون نفر بشود. همچنین ۲۳۰۰۰ پوند عامل به منظور ساخت بمب در اختیار داشته و علاوه بر این بر روی قارچهای سمی، ویروسها و عوامل سرطان‌زا نیز در حال کار است.

عراق ابتدا هرگونه عامل بیولوژیک جنگی را انکار کرد و هدف برنامه‌های بیولوژیکی خود را صرفاً علمی و پیشگیری کننده اعلام، و همچنین اعلام کرد که تمام مواد بیولوژیکی تولید شده یا تهیه شده در قبل را در شهریور سال ۱۳۶۹ بطور یکجانبه نابود کرده است. رئیس کمیسیون خلع سلاح عراق (رالف اکیوس) به عراق اعزام شد و پس از بررسیها، عراق به داشتن برنامه تسلیحات تهاجمی بیولوژیک در دهه ۱۹۸۰ اعتراف کرد و قول داد اطلاعات دقیقتری را به سازمان ملل ارائه کند.

در واقع در سال ۱۹۹۵ عراق برای اولین بار رسماً به داشتن عوامل BW اعتراف کرد. در مارس ۱۹۹۵ (فروردین ۱۳۷۴) فقط به داشتن یک مرکز بسیار کوچک با ۱۰ نفر پرسنل برای تحقیقات پدافندی بیولوژیک اشاره کرد.

در جولای ۱۹۹۵ (تیرماه ۱۳۷۴) به وجود یک مرکز آفندی که مقداری عوامل بیولوژیک نظامی در اختیار دارند اشاره کرد، اما قاطعانه وجود هرگونه برنامه تسلیحاتی را منکر شد. در ۴ آگوست ۱۹۹۵ (مرداد ۱۳۷۴) عراق با صدور بیانیه‌ای داشتن هرگونه عاملی را که به سلاح تبدیل شده باشد انکار کرد.

امادر ۱۷ آگوست ۱۹۹۵ (اواخر مرداد ۱۳۷۴) مجموعه‌ای وسیع از تسلیحات، عوامل و سایت‌های مرتبط، توسط رژیم عراق به سازمان ملل معرفی می‌شود. در گزارش بعدی اکیوس آمده است که عراق به عوامل BW به عنوان عامل برابری کننده در هرگونه رویارویی احتمالی با قدرتهای خارجی حساب می‌کند و با اشاره به اعتراف مقامات عراقی، تولید و تزریق انواع عوامل BW در کلاهکهای موشکی و بمبهای هوایی را مطرح، و موجودی عراق را تا دوم دی ماه ۱۳۶۹ بدین شرح اعلام می‌کند:

۵۰ بمب ۴۰۰ پوندی از عامل آنتراکس

۱۰۰ بمب ۴۰۰ پوندی از عامل بوتولیسم

۱۶ بمب ۴۰۰ پوندی از عامل آفلاتوکس

۱۰ فروند موشک الحسین حاوی ماده آنتراکس

۱۵ فروند موشک الحسین حاوی ماده بوتولیسم

۶ بمب حاوی ماده فودالیا که عراقی‌ها به آن المصفا نام داده‌اند.

در گزارش اکیوس آمده است که عراق ۱۴ هزار لیتر بوتولینوم و ۶ هزار لیتر آنتراکس* تولید، که تنها ۱ آن را در گزارش قبلی اعتراف کرده است. بنا به گزارش دیگری از دکتر گراهام پیرسون، که خود از محققان ساخت عوامل جنگهای بیولوژیک است و اینک در دوران بازنشستگی، مسئولیت دپارتمان مطالعات صلح دانشگاه برادفورد انگلیس را بر عهده دارد، روند توسعه برنامه‌های بیولوژیک عراق را بدین شرح بیان می‌دارد:^(۸)

۱۹۷۴ (۱۳۵۳ ه.ش) برنامه ریزی برای کسب توانمندی BW

۱۹۷۵ (۱۳۵۴) اجرای ۷۸ پروژه تحقق و توسعه در مرکز آل سلیمان

۱۹۸۵ (۱۳۶۴) از سرگیری فعالیت تأسیسات زیر:

- تولید انبوه عوامل میکروبی با استفاده از

* Biological Warfare

فرمانتورهای ۱۵۰ لیتری

- تحقیق دربارهٔ عامل سیاه‌زخم و سم بوتولیسیم
- نتیجه فعالیتهای فوق به مرکز آل سلمان برای تست
روی حیوانات بزرگتر انتقال می‌یابد. (۱۳۶۶) ۱۹۸۷
- شروع تستهای تسلیحات (۱۳۶۷) ۱۹۸۸
- تأسیس مرکز تحقیقات الحکم و انتقال دو دستگاه
فرمانتور ۱۸۵۰ لیتری و ۷ فرمانتور ۱۴۸۰ لیتری از
مرکز تحقیقات دامپزشکی به این مرکز، انتقال
فرمانتور ۴۵۰ لیتری از مرکز تاجی به الحکم. (۱۳۶۷) ۱۹۸۸
- در همین سال اولین مرحله تست صحرایی روی عوامل آنتراکس و بوتولیسیم در موتهانا
انجام شد.
- ۱۹۸۹ (بهار ۱۳۶۸) عامل آنتراکس و سم بوتولیسیم در سطح انبوه تولید، و به منظور
تسلیحاتی شدن آماده شد.
- نوامبر ۱۹۸۹ (آبان ۱۳۶۸) راکتهای ۱۲۲ میلیمتری حاوی سه نوع عامل بیولوژیک بررسی
شد.
- می ۱۹۹۰ (اردیبهشت ۱۳۶۹) آماده‌سازی این راکتها با عوامل بیولوژیک آگواسطک
۱۹۹۰ (مرداد ۱۳۶۹) بررسی بمبهای هوایی R 400 با عامل آنتراکس
اواخر آگوست ۱۹۹۰ (مرداد ۱۳۶۹) آماده‌سازی این بمبها.
- ژوئن ۱۹۹۱ (خرداد ۱۳۷۰) بررسی و تست صحرایی روی تانکهای پخش آئروسول.
گزارشهایی نیز مبنی بر آماده‌سازی کلاهکهای موشک‌الحسین با سه نوع از عوامل
بیولوژیک وجود دارد. بخشی از این اطلاعات توسط سرلشکر کامل حسن که از عراق به امان
گریخته بود در اختیار بازرسان قرار گرفته است. قابل ذکر است که وی مسئول برنامه‌های
تسلیحات کشتار جمعی عراق بوده است.
- بر اساس همین گزارشات عراق تنها بخشی از این عوامل را در تیرماه ۱۳۷۰ منهدم و نابود
ساخته است. طبق جمع‌بندی ارائه شده در سپتامبر ۱۹۹۷ مراکز مشارکت کننده در برنامه‌های
تسلیحات بیولوژیک عراق عبارت بودند از: (۷)

- مراکز تولید : کارخانه الحکم - المنال - آل صفاهه - ال سلمان - تاجی
- مراکز تست : المحمدیات - الحکم - جارف ال سرکار، نارهاوان، ابو عییدی، خان بانی سعد.
- مراکز ذخیره عوامل: الحکم، الصفاهه
- مراکز تخریب عوامل: الحکم، بیابان رمادی
- مرکز پرکردن تسلیحات: الموتهاننا، الحکم، ال سلمان
- ذخیره تسلیحات: الموتهاننا، الحکم، کانال دجله
- استقرار تسلیحات: پایگاه هوایی ۳۷، العزیزیه، المنصوریه، کانال دجله
- سایر مراکز علمی که در اجرای پروژه‌های مربوط به تسلیحات بیولوژیکی عراق مشارکت داشته‌اند: (۷)
- التاجی : پروژه ۱۴۴، کار روی کلاهکها و راکتهای ۱۲۲ میلی متری
- تأسیسات النصر : کار روی بمبهای هوایی R 400
- دانشگاه بغداد : آموزش و توجیه نیروها
- دانشگاه صنعتی : طراحی تجهیزات و تأسیسات
- انستیتو سرم سازی و واکسن : ذخیره عوامل و اجرای پروژه‌های نو ترکیبی DNA
- شرکت الکندی : تهیه امکانات فرمانتورها
- سایت ۸۵ : ال قاآ - قاآ : آموزش و به کارگیری فرمانتورها
- الفائو : مرکز ساخت ابزارها
- کارخانه النعمان : ساخت تجهیزات
- پایگاه هوای الرشید : تستهای هوایی
- مدرسه اسما و خان بانی سعد : مراکز ذخیره
- مرکز مهندسی سنگین : ساخت تجهیزات
- مرکز طراحی مهندسی مکانیک : طراحی تجهیزات
- مرکز طراحی مهندسی شیمی : طراحی تجهیزات
- مرکز طراحی مهندسی برق : طراحی تجهیزات

تحلیل

اگر چه در گزارشهای Unscome چگونگی کسب اطلاعات و خبرگیری در بخشهای اساسی توضیح داده نشده و عراق نیز در بسیاری موارد ابتدا سیاست انکار و اغفال را در پیش گرفته و سپس مواردی را تأیید و پذیرفته است، مهم این است که بسیاری از عوامل و تکنولوژیها توسط همین دولتهای غربی و کشورهای توسعه یافته در اختیار عراق قرار گرفته است. لذا با علم به این امکانات انتقال یافته به دنبال یافتن آنچه خود به او تحویل داده‌اند، هستند. در این راستا تا نبود سازی تمام امکانات و توانایی این کشور در همه زمینه‌ها برنامه‌ریزی کرده‌اند. لذا بعید نیست که در برخی موارد نیز با بزرگنمایی بیش از حد در صدد فعال نگه داشتن این بهانه برای تداوم حضور Unscome و دلیل موجهی برای مداخله امریکا در این منطقه باشد اما آنچه برای ملت ما مهم است این است که همسایه جنوبی ما می‌تواند کانون فتنه و خطری باشد که هر لحظه سلامت و بهداشت منطقه را تهدید کند. لذا لازم است که با توسعه بهداشت و در اختیار داشتن تکنولوژیهای ایمن‌سازی و ... در برابر هر گونه تهدید احتمال توانمند و استوار باشیم.

منابع

- ۱- کنت تیمرمن، سوداگری مرگ، ترجمه احمد تدین، تهران مؤسسه فرهنگی رسا چاپ دوم ۱۳۷۶. ص ۱۶۲.
 - ۲- آنتونی کردزمن، ابراهام، ار. واگنر، درسهایی از جنگ مدرن، ترجمه حسین یکتا چاپ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ ۱۳۷۳. ص ۲۴.
 - ۳- محمد درودیان، از فاو تا شلمچه، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ ۱۳۷۳، ص ۲۴.
 - ۴- استیون سایمون، عضو وزارت خارجه آمریکا، استراتژی آمریکا در خلیج فارس نقل از مجله سیاست دفاعی، سال اول، شماره ۱، دانشگاه امام حسین (ع).
 - 5- James J. Tuite, TTT, Principal Investigator.
- "Us, chemical and Biological exports to Iraq, and their Possible impact on the health

consequences of the persian Gulf war, No: 3

6- Time Magazine.

September 4, 1995 Volume 146, No.10.

SADDAM SPTT,T,S SECRETS.

7- Unscome inspections - David C.Kelly June 1996 to September 1997 A Tale of two (many)

FFCDS.

8- Graham S Pearson - S/1995/864 C/O Department of Peace Studies, The University of
Bradford, Bradford, West. YorKshire, UK.

9- Los Angles Times, wed 6 sep 1995.